

CHORVACHILIKNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Boymatov Said Boboqulovich

Chirchiq davlat pedagogika instituti talabasi

Rejabov Muxriddin Yuldosh o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Chorvachilik O'zbekiston qishloq xo'jaligining obikor dehqonchilikdan keyingi muhim tarmog'idir. Respublikamizda qorako'lchilik xalqaro ahamiyat kasb etgan. Uning chorvachiligi tabiiy va iqtisodiy omillar hamda ozuqa resurslariga bog'liq holda mintaqalar bo'yicha ixtisoslashib, rivojlanib bormoqda. O'zbekiston hukumatining jamoa va shaxsiy chorvachilikni rivojlantirish borasidagi g'amxo'rliqi tufayli chorva mollarining soni ortib, mahsulot ko'payib bormoqda. Chorvachilikda fermer xo'jaliklari tashkil etilgan. Iqtisodiyotning barqaror rivojlantirishda qishloq xo'jaligi, xususan chorvachilik muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Geografiya, Qishloq xo'jaligi geografiyasi, rel'ef va iqlim, resurslar, er, suv, hayvon va o'simliklari, Chorvachilik, dehqonchilik, Fermer xo'jaligi va boshqalar.

АННОТАЦИЯ

Животноводство является важной отраслью сельского хозяйства Узбекистана после натурального хозяйства. Каракольское хозяйство имеет международное значение в нашей стране. Его животноводство специализировано и развито по регионам в зависимости от природных и экономических факторов, а также кормовых ресурсов. Благодаря приверженности правительства Узбекистана развитию общинного и частного животноводства поголовье скота растет, а производство увеличивается. Созданы животноводческие фермы. Сельское хозяйство, особенно животноводство, играет важную роль в устойчивом развитии экономики.

Ключевые слова: география, аграрная география, рельеф и климат, ресурсы, земля, вода, животные и растения, животноводство, сельское хозяйство, земледелие и др.

ABSTRACT

Livestock is an important branch of agriculture in Uzbekistan after subsistence farming. Karakol farming is of international importance in our country. Its livestock is

specialized and developed by region, depending on natural and economic factors as well as food resources. Thanks to the Uzbek government's commitment to the development of community and private livestock, the number of livestock is growing and production is increasing. Livestock farms have been established. Agriculture, especially livestock, plays an important role in the sustainable development of the economy.

Keywords: Geography, Agricultural Geography, Relief and Climate, Resources, Land, Water, Animals and Plants, Livestock, Agriculture, Farming and more.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi geografiyasi — qishloq xo'jaligini hududiy tashkil etish va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadigan fan sohasi, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya tarmog'i. Turli mamlakat va rayonlar qishloq xo'jaligini majmuali o'rganish va bashorat qilish, tabiiy sharoit va resurslarni qishloq xo'jaligi nuqtai nazaridan baholashga doir tadqiqotlar olib boradi. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning tarmog'i sifatida aholining qishloq xo'jaligi mahsulotlariga, sanoatning xom ashyoga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridan farq kilib, qishloq xo'jaligi joyning agroiqlimiy resurslari bilan chambarchas bog'liq, shuningdek, er qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida mehnat vositasi hamda predmeti hamdir. Qishloq xo'jaligi tarmoqlarining joylashuvi va rivojlanishiga joyning tabiiy sharoiti (asosan, rel'efi va iqlimi), resurslari (er, suv, hayvon va o'simliklari), ijtimoiy-iqtisodiy, transport, ekologik va b. omillar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi olib boradigan tadqiqotlar er fondi va undan foydalanish hamda xaritalashtirish, qishloq xo'jaligi ekinlarining tarqalishi, agroiqtisodiy tarmoqlari va ularning korxonalarini hududiy tashkil etish, rivojlantirish, qishloq xo'jaligini rayonlashtirish masalalarini o'z ichiga oladi. Qishloq xo'jaligi yerlari -xo'jaliklar tomonidan ishlab chiqarish vositasi sifatida rejali va uzluksiz foydalaniladigan er uchastkalari va massivlari, ekinzorlar (haydalma erlar), ko'p yillik ekinzorlar (bog'lar, rezavor meva maydonlari), pichanzorlar, yaylovlar hamda qo'riq-bo'z erlar. Sug'orma dehqonchilik mintaqalarida qishloq xo'jaligi erlariga haydalma erlar, qo'riq erlar, tomorqa erlari, ihota o'rmon mintaqalari, ko'p yillik ekinzorlar, pichanzorlar, yaylovlar kiradi. Ko'p yillik ekinzorlar — ekilgan daraxtzorlar, butazorlar va o'tsimon o'simliklar (bog'lar, uzumzorlar, rezavor mevali maydonlar) bilan band bo'lgan er uchastkalari. Pichanzorlar — o't-o'lani pichan uchun o'riladigan er maydonlari. Pichanzorlar ko'lob, kuruq va botqoklangan turlarga bo'linadi. Xo'jaliklar erlari doirasida pichanzorlarning bo'lishi va ularning turlari hududning tuzilishi va tabiiy sharoitlari bilan belgilanadi. Yaylovlar — mollar o'tlatib boqiladigan er maydonlari; shuningdek, pichani o'rib olinmaydigan va qo'riq hisoblanmaydigan erlar ham yaylovga kiradi. Ishlab

chiqarishni intensivlash va xo‘jalikning ichki er rezervlari o‘zlashtirilishi natijasida qishloq xo‘jaligi erlarining tuzilmasi takomillashadi, foydalaniladigan er hissasi oshadi. Sho‘rlangan yerlar meliorasiyasi, tuproq eroziyasiga qarshi kurash tadbirlari, sug‘oriladigan madaniy yaylovlar barpo etish va boshqa qishloq xo‘jaligi erlaridan foydalanishning yaxshilanishiga yordam beradi. O‘zbekistonda jami qishloq xo‘jaligi erlari 26,7 mln. ga, shundan asosiy qishloq xo‘jaligi ekinlarining umumiy maydoni 3785,1 ming ga ni tashkil qildi. CHorvachilik - qishloq xo‘jaligining asosiy tarmoklaridan biri. CHorvachilik mahsulotlari etishtirish uchun chorva mollarini boqish va urchitish bilan shug‘ullanadi; aholini ish hayvonlari (ot, ho‘kiz, tuya, bug‘u), oziq-ovqat mahsulotlari (sut, qatiq, go‘sht, yog‘, tuxum va b.), engil sanoatni xom ashyo (jun, teri, mo‘yna va h.k.), dehqonchilikni organik o‘g‘it bilan ta‘minlaydi. CHorvachilik mahsulotlari va chiqindilaridan ayrim ozuqalar (yog‘i olingan sut, go‘sht-suyak uni, suyak uni va b.), shuningdek, har xil dori-darmonlar (shifobaxsh zardoblar, gormonal preparatlar va b.) olinadi. CHorvachilikning taraqqiy etishi va mahsuldorligi dehqonchilikning rivojlanishi, erdan intensiv foydalanish bilan chambarchas bog‘liq. CHorvachilikning asosiy tarmoqlari: qoramolchilik, qo‘ychilik, echkichilik, yilqichilik, tuyachilik, parrandachilik, asalarichlik, cho‘chqachilik, quyonchilik, darrandachilik, bug‘uchilik, itchiliklar iborat. Jahon mamlakatlarida tabiiy-iqlim sharoitlari va ozuqa bazasiga ko‘ra chorvachilik rivoji o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Jahon chorvachiligida (mln. bosh) qoramol - 1338,2; qo‘y - 1068,6; echki - 709,8; buyvol — 158,6; ot — 61,095; xachir — 14,1; eshak — 43,4; tuya — 19,1; cho‘chqa — 912,7; tovuq — 14139; kurka — 244 va b. boqiladi va ulardan turli mahsulotlar etishtirish muhim o‘rinda turadi (1999). Go‘sht etishtirish hajmi 225,9 mln. t ni, sigir suti etishtirish 480,6 mln. t ni (yoki har bir sigirdan o‘rtacha 2071 kg ni) tashkil etdi. CHorvachilik inson tomonidan yovvoyi hayvonlarni ovlash va ularni xonakilashtirish maqsadida qo‘lga o‘rgatishdan boshlangan. Arxeologik dalillar hayvonlarni xonakilashtirish yangi tosh davrida — neolitda bundan 15—10 ming yil avval boshlanganini ko‘rsatadi. Bu davrda odam takomillashgan tosh qurollarga ega bo‘lgan, olovni bilgan va sopol idishlardan foydalangan. Eng avval it, so‘ngra cho‘chqa, qo‘y va keyinchalik qoramollar va otlar (7—8 ming yillar ilgari) xonakilashtirilgan. Osiyoning janubi-g‘arbiy qismi va O‘rta dengiz atroflari hayvonlarni xonakilashtirishning asosiy markazlari hisoblanadi. Evropada qoramollar, ot, qo‘y, echki, cho‘chqa, quyon, it, parrandalardan o‘rdak va g‘ozlar, Osiyoda buyvol, qo‘tos, o‘rkachli va o‘rkachsiz tuyalar, qoramol, echki, qo‘y, cho‘chqa, ot, it, quyon, tovuq, o‘rdak, g‘oz va tovuqlar xonakilashtirilgan. Afrikada qoramollar, bir o‘rkachli tuya, eshak, cho‘chqa, mushuk, it, sesarka tovuqlar, qo‘y va echkilar qo‘lga o‘rgatilgan. Amerikada o‘rkachsiz tuyaning ikki turi — lama va al‘paka, dengiz cho‘chqasi, kurka va muskus o‘rdaklar xonakilashtirilgan. Natijada inson tomonidan ularning sifat va son

ko'rsatkichlariga ahamiyat berilib, hayvonlardan nasl olish, sekin-asta mahsulot yo'nalishlari bo'yicha zotlari chiqarilgan. O'rta Osiyo hududi ham chorvachilik dastlab shakllangan hududlar qatoriga kiradi. Chorvachilik ko'chmanchilik hayot tarzini vujudga keltirdi. Daryo bo'yi, cho'l va tog' oldi, ko'l atroflarida ovchilik, balikchilik bilan shug'ullangan jamoalarning madaniyatlari rivojlanib borgan sayin chorvachilik ham rivojlanib bordi. Jumladan, Xorazm hududida Amudaryoning quyi havzasida topilgan Kaltaminor madaniyati mil. av. 4-3-ming yillikda yashagan ovchilar va baliqchilar jamoasi madaniyatlaridan biri hisoblanadi. Mil. av. 2-1-asrlarda Davan (Farg'ona)da dehqonchilik madaniyati va yilqichilik yuksak darajada rivojlangan. Aeccmojxa keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, sut va go'sht beradigan qoramolchilik, qo'ychilik, yilqichilik, sut va go'sht mahsulotlarini qayta ishlash ixtisoslashgan soha sifatida bundan 3000 yil oldin shakllangan. 20-asr boshlariga qadar O'zbekistonda ko'chmanchilik bilan uzviy bog'liq bo'lgan qo'ychilik, echkichilik, tuyachilik, otchilik, shuningdek, vohalarda qoramolchilik ko'proq rivojlandi. 20-asrning 20-yillaridan boshlab chorvachilikning ilmiy bazasini yaratish, hududlarning tabiiy-iqtisodiy sharoiti va ozuqa bazasi resurslariga qarab mintaqalar bo'yicha rivojlantirish ishlari boshlandi. Sug'orma dehqonchilik hududlaridagi xo'jaliklarda sut, sut va go'sht yo'nalishidagi qoramolchilik, parrandachilik va cho'chqachilik, tog' oldi mintaqalari, Amudaryoning quyi oqimi va Orol bo'yi qamishzor va to'qayli hududlarida go'shtdor qoramolchilik, go'sht-yog' qo'ychiligi, yilqichilik, cho'l yaylovlarida qorako'lchilik rivojlantirildi. Kammahsul mollarni chatishtirish va respublikaga ko'plab nasldor mollarni olib kelish natijasida qoramollarning qora-ola, qizil cho'l, shvis, bushuev zotlari soni ko'payib mahsuldor podalar guruhi shakllantirildi. Zotlarning rayonlashtirilgan hududlari belgilandi. Qorako'lchilikni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Ixtisoslashtirilgan yirik qorako'lchilik xo'jaliklari katta iqtisodiy samara keltirdi. 1930-33 yillardan boshlab chorvachilikning naslchilik zavodlari, xo'jaliklari, fermalari, stansiyalari va korxonalarining tashkil etilishi naslchilik tizimining shakllanishida muhim burilish bo'ldi. 1932-yil chorvachilik tajriba stansiyasi va 1935-39 yillarda Butunittifoq qorako'lchilik, O'zbekiston chorvachilik va O'zbekiston veterinariya i.t. institutlarining tashkil etilishi chorvachilikda ilmiy tadqiqot ishlarini o'tkazish, chorvachilik fanini rivojlantirish hamda uning istiqbolini belgilash, xo'jaliklarda yangi texnologiyalarni joriy etishda muhim omil bo'ldi. Chorva mollarining sermahsul podalari guruhi kengaytirildi va rayonlashtirilgan zotlari takomillashtirildi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, qishloq xo'jaligida tub iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish jarayonida davlat xo'jaliklari jamoa, shirkat xo'jaliklariga aylantirildi, chorvachilik, aksariyat xo'jaliklarning qoramolchilik fermalari xususiylashtirildi, dehqon va chorvachilik yo'nalishidagi fermer xo'jaliklari tashkil etila boshladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

Mahkamasining 1993-yil 15 martda «Respublika chorvachiligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi, 1994-yil 23 fevralda «CHorvachilikda iqtisodiy islohotlarni takomillashtirish hamda dehqon (fermer) xo‘jaliklari va xususiylashtirilgan fermalar manfaatlarini himoya qilish choralari to‘g‘risida», 1995 yil 24 martdagi «CHorvachilikda xususiylashtirishni davom ettirish va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida» qarorlariga ko‘ra, jamoa xo‘jaliklarining zarar bilan ishlayotgan 1499 qoramolchilik fermalari xususiylashtirildi (1995). Natijada respublikada ishlab chiqarilayotgan go‘sht va sutning 75% ni xususiy sektor bera boshladi. O‘zbekiston Respublikasining 1995-yil 25 dekabrda qabul qilingan «Naslchilik to‘g‘risida» qonuni chorvachilikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 23 martda qabul qilingan “SHaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo‘jaliklarida chorva mollarni ko‘paytirishni rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 308-qarori chorvachilikni rivojlantirishda muhim omil bo‘ldi. Ushbu hujjatda davlat tomonidan fermerlarga zotdor mollarni sotib olish va naslchilik ishini jadallashtirishda yordam berish, veterinariya xizmat ko‘rsatishni tashkil etish, aholining mahsuldor chorva mollarni sotib olishi uchun mikro kreditlar ajratish, qishloq aholisining chorva mollarni parvarish qilishdan manfaatdorligini oshirish orqali ularning bandligini, daromadini, oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlanishini oshirishga alohida e‘tibor qaratildi. Qarorda shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish hamda mustahkamlash, birinchi navbatda, qoramol boqish va etishtirish, shu asosda qishloq aholisining bandlik darajasini va oilalar daromadini oshirishning mavjud imkoniyatlaridan to‘liq foydalanilmayotgani, chorva mollarni boqayotgan shaxslarni ish bilan band aholi toifasiga kiritish va ularni ijtimoiy muhofaza qilish masalalari hal etilmagani, xo‘jaliklarni zotdor, sermahsul chorva mollari bilan, omuxta em va shirali ozuqa bilan ta‘minlash borasidagi ishlar qoniqarsiz ahvolda, zooveterinariya va boshqa servis xizmatlari ko‘rsatish bo‘yicha infratuzilma tarmog‘i, shuningdek, shaxsiy yordamchi va dehqon xo‘jaliklarida chorvachilikni rivojlantirishni mikro kreditlash tizimi yaxshi yo‘lga qo‘yilmagani qayd etilgan.

XULOSA

Mamlakatimizda aholining chorvachilik mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish, bozorlarda go‘sht, sut, tuxum, baliq va boshqa mahsulotlar ko‘payishini ta‘minlashga ustivor vazifalardan biri bo‘lib hisoblanadi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 23 martda qabul qilingan “SHaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo‘jaliklarida chorva mollarni ko‘paytirishni rag‘batlantirish chora – tadbirlari to‘g‘risida”gi hamda 2008-yil 21 apreldagi “SHaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo‘jaliklarida chorva mollar ko‘paytirishni rag‘batlantirishni kuchaytirish

hamda chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishni kengaytirish borasidagi qo‘shimcha chora – tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari muhim dasturilamal bo‘lib xizmat qilmoqda. Aholiga qulay bo‘lgan joylarda zooveterinariya, em sotish va boshqa servis xizmatlari ko‘rsatish bo‘yicha infratuzilmalar tarmog‘i yangidan tashkil qilindi. Eng asosiysi shaxsiy yordamchi va dehqon xo‘jaliklarida chorvachilikni rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi va tijorat banklari tomonidan qoramol sotib olish uchun mikro kreditlar ajratish masalasi hal etildi. Qishloq xo‘jaligi - O‘zbekiston iqtisodiyotining muhim tarmog‘i hisoblanadi. 2012-yilda uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 21,7 foizni tashkil qildi. Qishloq xo‘jaligida mamlakat iqtisodiy faol aholisining 26,5 foizi mehnat qiladi. Mamlakatda ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jalik mahsulotlarining taxminan 45 foizi chorvachilik ulushiga to‘g‘ri keladi. 1991-yildan buyon qoramollar soni qariyb 1,5 baravar ko‘paydi va bu go‘sh va sut ishlab chiqarish hajmini oshirishda, O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi yalpi mahsulotida chorva mahsulotlari ulushining o‘shishida muhim omil bo‘ldi. Chorvachilik muhim ijtimoiy ahamiyatga ega. Sohada asosan go‘sh va sut ishlab chiqariladi. Bu mahsulotlar muhim oziq-ovqat mahsulotlari guruhiga kiradi va qishloq aholisi daromadining muhim qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1 Karimov I.A. O‘zbekiston buyuk kelajak sari. – T.: "O‘zbekiston", 1999-y.
- 2 Karimov I.A. Mamlakatimiz taraqqiyoti va xalqimizning hayot darajasini yuksaltirish-barcha demokratik yangilanish va iqtisodiy islohatlarimizning pirovard maqsadidir. T. «O‘zbekiston», 2007-y.
- 3 Karimov I.A. Jahon moliyaviy - iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari.-T.: "O‘zbekiston", 2009-y. 56 b.
- 4 Avezbaev S.A. Quyi Amudaryo tekisliklarida yerlardan unumli foydalanish (rus tilida). – Toshkent: Mehnat, 1990. - 156 c.
- 5 Tahliliy tavsiyanoma «Agrosug‘urta: xalqaro tajriba, O‘zbekistondagi hozirgi holat va taraqqiyot imkoniyatlari», (rus tilida) 2008. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturining O‘zbekistondagi vakolatxonasi nashri.